

NOAM CHOMSKY:

VAPAUDEN JUURET

Vapaudesta puhutaan paljon. Suomeen on rantautunut tuontitavarana amerikkalaisen oikeiston vapauspuhe, liberalismi, jossa yksilönvapaudella tarkoitetaan pääasiassa taloudellista vapautta. Ajattelutavan mukaan verotus on väkivalloin varastamista ja menestys on itsestä kiinni. Amerikassa usko tähän vapauskäsitykseen on alkanut hiipua, mutta Suomeen sitä ollaan vasta tuomassa.

Suomessa vapaus on perinteisesti ymmärretty tasa-vertaisina lähtökohtina. Naisasialiike saavutti äänioikeuden jo Suomen itsenäistyessä ja sen jälkeen lukuisia merkittäviä parannuksia naisten ja perheiden asemaan. Toisen maailmansodan jälkeisinä vuosikymmeninä suomalaisten vapauksia edistettiin tarjoamalla perusturvaa ja kehittämällä laajoja julkisia palveluita. Yhä suurempi osa kansasta pääsi nauttimaan vaurauden kasvusta. Työaikaa lyhennettiin ja siirryttiin viisipäiväiseen työviikkoon.

Vaatimuksia esittäneet kansanliikkeet ymmärsivät edistyksen laajasti. Yksilöiden ja yhteisöjen ei ollut tarkoitus pysähtyä yksittäisiin edistysaskeliin, vaan saavuttaa

demokraattisessa yhteiskunnassa lisääntyvässä määrin vapauksia ja vastaavasti lisää vastuuta esimerkiksi suoran päätösvallan muodossa. Demokratia miellettiin arvona, jota tulisi tavoitella yhteiskunnan kaikilla alueilla – ei vain pelkkänä visiittinä vaalikoppiin muutaman vuoden välein. Siirryttäessä nykypäivään huomataan, että monet asiat ovat jo pitkään junnanneet paikallaan. Poliittinen järjestelmä ei juurikaan ole kehittynyt Suomen alkuaajoista, ja monilla työpaikoilla johtamisopit ovat edelleen kuin 1950-luvulta.

Onko suomalainen vapaampi kuin ennen? Valinnanvara on lisääntynyt ruokakaupoissa ja viihde-elektroniikka on kaikkien saatavilla. Pankista saa helpommin lainaa ja kansantalous on vaurastunut huomattavasti. Siitä huolimatta vaikuttaa siltä, kuin 1900-luvun loppupuoliskoa leimanneet optimismi ja vapauden laajentaminen olisivat pysähtyneet. Leipäjonot ovat arkipäivää, mielenterveysongelmat lisääntyvät ja työelämä polttaa ihmiskynttilää molemmista päistä – jos on ylipäätään päässyt työelämään kiinni. Ihmisarvoa mitataan entistä enemmän työpaikalla ja kulutusvalinnoilla.

Puhe vapaudesta on kadottanut matkan varrella sisälön ja syvyyden. On korkea aika palata vapausajattelun juurille ja pohtia, mikä on todellista vapautta ja yhteistä hyvää.

NOAM CHOMSKY – YHTEISEN HYVÄN PUOLESTAPUHUJA

Kaikki ovat omasta mielestään vapauden asialla – vasemmisto ja oikeisto, liberaalit ja konservatiivit. Vapaus ei tar-

koita juuri mitään, ellei sitä määrittele, sillä näkemyserot ovat valtavia. Jotta hyvinvointivaltiolle saadaan hahmoteltua uutta suuntaa, pitää vapaan yhteiskunnan arvopohjasta olla selvyys. Haastattelemme aiheesta yhtä vapausajattelun tunnetuinta puolestapuhujaa, Noam Chomskya.

Vuonna 1928 syntynyt Noam Chomsky on maailman tunnetuimpia tieteentekijöitä. Chomsky on tutkimustyöllään MIT:n yliopistossa mullistanut kielitieteen alan. Hänen vaikutuksensa tutkijana ulottuu yli tieteenalojen. Hänen vaikutuksensa tutkijana ulottuu kognitiotieteeseen, filosofiaan, tieteen filosofiaan, historian tutkimukseen ja tietojenkäsittelytieteeseen. Vuonna 2005 Chomsky valittiin *Prospect*- ja *Foreign Policy* -julkaisujen äänestyksessä maailman tärkeimmäksi intellektuelliksi.

Humanististen tutkimusalojen ja suuren yleisön keskuudessa Chomsky on tunnettu erityisesti yhteiskunnallisista tietokirjoistaan. Pelkästään hänen yhteiskunnallinen tuotantonsa käsittää yli sata teosta. Chomsky on yksi näkyvimpiä vallan väärinkäytösten kriitikoita ja kansalaisyhteiskunnan puolustajia. *Financial Times* onkin kutsunut häntä ”maailman merkittävimmäksi poliittiseksi aktivistiksi”.

VAPAUSSAJATTELUN YDIN

Aloitamme keskustelumme professori Chomskyn pienessä, kirjapinojen täyttämässä työhuoneessa. Ympäri Massachusettsin teknillisen korkeakoulun kampusta mainostetaan suurin lakanoin Bostonin taidemuseon

päänäyttelyä. Aiheena on kuuluisa valistuksen ajan filosofi Wilhelm von Humboldt. Alkuperäinen Magna Carta, ihmisoikeusjulistusten ja perustuslakien varhainen edeltäjä vuodelta 1215, on esillä samaisessa museossa. Vapaushenkinen ajattelu on valistuksen ajan perintöä. Aikakauden suuret ajattelijat, kuten Humboldt, on nimetty klassisiksi liberaaleiksi. Mitä Chomsky ajattelee klassisesta liberalismista?

”Kuuluisa englantilainen filosofi John Stuart Mill kiteytti 1800-luvulla klassisen liberalismiin ytimen osuvasti *Vapaudesta*-teoksensa loppusanoissa. Hän lainasi ajatuksen Wilhelm Humboldtilta, joka muotoili asian seuraavalla tavalla. ’Kaikki tämän kirjan sivut ja argumentit tähtäävät yhteen johtavaan periaatteeseen: auttamaan jokaista ihmistä kehittymään täyteen henkiseen rikkauteensa.’ Humboldtille henkinen rikkaus tarkoitti kykyä pohtia, luoda ja olla itsenäinen ihminen. Tämä on klassisen liberalismiin perusperiaate. Kaikki muu on toissijaista.”

Chomskyn mukaan yhteiskunta on vapaa, kun se tukee ihmisille ominaista luovuutta. Tässä ihmisten väliset valtasuhteet ovat tärkeitä. Jos toisella on valtaa toisen yli, se on aina pystyttävä perustelemaan. Vahvat hierarkiat ovat ihmiselle haitallisia.

”Jos joku muu tekee päätökset ja yksilö vain noudattaa käskyjä, hän menettää kyvyn ja mahdollisuuden vapaaseen kehittymiseen”, Chomsky painottaa.

Kun ajatusta sovelletaan nykytyöelämään, on selvää, kuinka kaukana Chomskyn määrittelemästä klassi-

sesta vapaudesta yhä ollaan. Tilanne on erityisen heikko suorittavan tason töissä. Kuinka moni kaupan kassa pääsee tekemään oleellisia päätöksiä työpaikkansa asioista? Kuinka moni sairaanhoitaja joutuu vastentahtoisesti noudattamaan annettuja käskyjä ja potemaan iltaisin huonoa omaatuntoa potilaiden tilanteesta?

Klassinen vapausajattelu voi olla vaikeaa sijoittaa perinteiselle poliittiselle kartalle. Chomsky on vapaushenkisen vasemmiston, vasemmistoliberalismin, suuria nimiä, ja hän pitää itseään klassisena liberaalina. Chomskylle demokratia merkitsee vapautta. Hyvinvointivaltio on Chomskylle osa vapausajattelun jatkumoa. Suomessa klassinen liberalismi on kuitenkin monien oikeistolaisten yritysjohtajien ja poliitikkojen aatesuunta. Pankkiiri Björn Wahlroos, ajatushautomo Libera ja kokoomuspoliitikko Elina Lepomäki ovat asemoineet itsensä aatteen edustajiksi. Liberassa hyvinvointivaltion nähdään rajoittavan yksilönvapauksia¹, Lepomäki suosii tasaverotusta² ja Wahlroos kritisoi demokratiaa³. Mistä on kyse?

”Klassista liberalismia vääristellään aika tavalla. On tärkeää muistaa, että varhaiset klassiset liberaalit, kuten Adam Smith ja Wilhelm von Humboldt, elivät kapitalismia

-
1. Ks. esim. Libera: *Synkät ajat Suomessa*. 2016. www.libera.fi/julkaisut/raportit/synkat-ajat-suomessa/
 2. Henna Hopia: ”Pienituloisimmat vapaaksi veroista ja hölmöläisverot pois”. EVA.fi, 18.7.2015. www.eva.fi/blog/2015/07/18/pienituloisimmat-vapaaksi-veroista-ja-holmolaisverot-pois/
 3. Björn Wahlroos: *Markkinat ja demokratia*. Otava, 2012.

edeltävällä aikakaudella. He eivät nähneet tosielämän kapitalismia omin silmin.”

”Myöhemmät klassiset liberaalit, kuten John Stuart Mill, olivat poliittisesti katsottuna ennen kaikkea sosiaalidemokraatteja. Mill oli aatteellisesti klassinen liberaali, ja politiikassa hän kannatti hyvinvointivaltion kaltaisia ratkaisuja. Yksi hänen keskeisistä ajatuksistaan oli työntekijöiden itsehallinto. Hänen mielestään hyvinvointivaltio ja demokraattiset työpaikat muodostavat tavoittelemisen arvoisen yhteiskunnan perustan.”

Chomsky pitää suomalaisten oikeistoliberaalien näkemyksiä vapaushenkisestä ajattelusta harhaanjohtavina. Eriyisesti hyvinvointivaltion vastustaminen vapauten vedoten on kummallista. Laadukkaat palvelut, lapsiköyhyyden menestyksekkäs vähentäminen ja maksuton koulutus ovat lisänneet ennennäkemättömällä tavalla kansalaisten hyvinvointia ja mahdollisuuksia itsensä toteuttamiseen.

Chomsky mainitsee pitävänsä hyvinvointivaltiota kiistattomana menestyksenä, mutta keksii myös parannettavaa. Työelämässä käskytetään liikaa, ja tilalle tarvitaan demokratiaa.

”Suomen tulisi ottaa klassisen liberalismien opit toisinaan. Toki niissä on omat ongelmansa, sillä näkemykset ovat satoja vuosia vanhoja. Pystymme nykyään vielä parempaan. Mutta valistuksen aikana tuotiin esiin useita tavoitteita, joihin tulisi nykyäänkin suhtautua vakavasti.”

”Vapauden laajentaminen edellyttäisi Suomessa sitä, että tunnustettaisiin palkkatyön ja suoran orjuuden yhteys,

kuten Yhdysvalloissa tehtiin vielä Abraham Lincolnin aikana. Teollisen vallankumouksen alkuvaiheissa Yhdysvalloissa ja Englannissa työläiset pitivät palkkatyötä orjuuteen rinnastettavana. Tämä oli varsin yleinen näkemys. Orjuuden ja palkkatyön keskeinen ero nähtiin siinä, että palkkatyö oli vain väliaikaista ja että pian oli mahdollista palata itsenäiseksi ihmiseksi. Työläiset taistelivat sisällissodassa tämän aatteen puolesta, kuten myös Abraham Lincoln. Jopa republikaaninen puolue oli tätä mieltä.”

Palkkatyön kritiikki on 1900-luvun aikana pyyhitty pois vapausajattelusta. Vuosisatojen vääristely liberaaleista arvoista on aiheuttanut tämän yhteiskuntakritiikin tylsistymisen.

Monotoninen palkkatyö estää monia ihmisiä kehittämästä kykyjään täyteen älylliseen rikkauteen. Vapaus ei voi kukoistaa autoritäärisissä organisaatioissa ja käskysuhteissa.

”Klassinen liberalismi romahti teollisen kapitalismin noustua. Kapitalismi tuhosi sen. Mutta klassisen liberalismiin ydinajatuksat pysyivät hengissä ja kehittyivät myöhemmin pidemmälle vapaushenkisen vasemmiston eri liikkeissä.”

Chomsky peräänkuuluttaa John Stuart Millin tavoin autoritäärisyyden ja käskysuhteiden minimoimista. Demokratia työelämässä on Chomskyn mielestä luonnollinen edistysaskel.

”Työpaikkademokratia oli yleinen tavoite vielä 1800-luvulla. Kuten edellä jo mainitsin, John Stuart Mill piti työntekijöiden itsehallintoa ilmiselvänä yhteiskunnan edistysaskeleena. Hän mainitsi erityisesti työntekijöiden

itse omistamat yritykset ja tarpeen sille, että johtajat valitaan työntekijöiden joukosta. Päätökset tulisi yrityksissäkin tehdä demokraattisesti. Suomessa tätä tulisi edistää. Näiden näkemysten kitkemiseksi on nähty valtavasti vaihua viimeisen sadan vuoden aikana.”

Työpaikkojen demokratia voisi tarkoittaa muuten nykyisen kaltaisia yrityksiä, mutta ulkopuolisen omistuksen sijaan työntekijät olisivat keskenään tasavertaisia osakkaita. Suur yrityksissä ja julkisen sektorin työpaikoilla päätöksistä voisi sopia pienemmissä tiimeissä, jotka tekisivät tarpeen tullen yhteistyötä keskenään – ilman pysyviä voimakkaita hierarkioita. Yhteisomistus sitouttaisi työhön, ja osallistuminen päätöksentekoon parantaisi tuottavuutta ja hyvinvointia.

Vahvat hierarkiat ovat tyypillisiä työelämässä, mutta työntekijäomisteisia ja demokraattisia yrityksiä on Suomessa jonkin verran. Koska ihmiset saavat enemmän aikaa ja voivat paremmin neuvottelevassa ja osallistuvassa kulttuurissa, puhe osallisuudesta ja jaetusta johtajuudesta on yleistynyt työpaikoilla. Ilman todellista äänivaltaa tällaiset uudistukset jäävät kuitenkin vain puheen tasolle.

Palaamme keskustelussa vapausajattelun juurille. Miten John Stuart Millin edeltäneet klassiset liberaalit suhtautuivat työhön? Chomskyn mainitsema skotlantilainen filosofi Adam Smith on historian tunnetuimpia varhaisia liberaaleja. Häntä pidetään taloustieteen isänä ja markkinatalouden tunnetuimpana esitaistelijana. Smith esitellään historiankirjoissa palkkatyön ja kapitalistisen työnjaon puolestapuhujana.

”Jos Adam Smith olisi nyt elossa, hän todennäköisesti vastustaisi kapitalismia”, Chomsky tiivistää.

Hänen mielestään Smithin liberalismiin perintö on vääristynyt aikojen saatossa.

”Smithiä tulkitaan hyvin erikoisesti. Esimerkiksi kirjoitin aikanaan arvion *Kansojen varallisuuden* akateemisesta 200-vuotisjuhla-julkaisusta. Chicagon yliopiston julkaiseman version esipuheen oli kirjoittanut Nobel-palkittu taloustieteilijä George Stigler. Kutakuinkin kaikki hänen esipuheessaan oli virheellistä. Hän ei selvästi ollut vilkaissutkaan Smithin klassikkoteosta.”

”Joitakin tärkeimpiä seikkoja ei edes mainittu hakemistossa. Esimerkiksi työnjaosta ei ollut sanaakaan.”

”On hyvin yleistä puhua kapitalistisesta työnjaosta ja Adam Smithistä samassa virkkeessä. Usein esitellään Smithin antama esimerkki teurastajasta ja leipurista. Siinä kerrotaan, kuinka näiden ammattinharjoittajien itsekkyyden ja erikoistumisen tiettyyn työhön johtaa markkinatalouden ansiosta kaikkia hyödyttävään lopputulokseen.”

”Mutta Smith jatkaa samasta aiheesta pari sataa sivua myöhemmin, ja tästä harvemmin kuulee puhuttavan. Hän tuomitsee jyrkästi kapitalistisen työnjaon ja kutsuu sitä kauhistukseksi, josta täytyisi päästä eroon sivistyneessä yhteiskunnassa. Valtion on Smithin mielestä puututtava asiaan ihmisten hyvinvoinnin turvaamiseksi.”

Millä Smith perustelee kapitalistisen työnjaon kritiikkinsä?

”Smith kirjoittaa, että julkisen vallan on tarpeellista säännellä työn tekemisen tapoja, koska kapitalistinen työnjako muovaa ihmisestä mahdollisimman typerän ja tietämättömän, koska hän joutuu toistamaan samaa puuduttavaa työtehtävää vuodesta toiseen. Hän ei saa tilaisuutta käyttää älyään ja kehittyä parhaimmilleen. Tässä Smithin huomiossa on jälleen esillä klassisen vapausajattelun ydin. On kuvaavaa, että tätä työnjakoa koskevaa kohtaa ei ole edes listattu mainitsemani 200-vuotisjuhla-julkaisun hakemistossa.”

Chomsky on pitkään haastanut käsitystä siitä, että valistuksen ajan klassiset liberaalit seuraisivat nykyajassa ihastuneina ihmisten saavuttamia taloudellisia vapauksia. Monet suorittavaa työtä tekevät, kuten siivoojat ja pakkaajat, ovat alituisen kontrollin alaisena. Tietotekninen kehitys on tehnyt seurannasta entistä laajempaa ja tarkempaa. Työntekijöiden jokaista liikettä valvotaan, työn tekemisen tavat sanellaan ylhäältä ja työskentely itsessään on puuduttavan yksitoikkoista. Kauppätieteissä on ymmärretty jo vuosikymmeniä, että alisteinen ja kontrolloitu asema ei ole omiaan lisäämään tuottavuutta, varsinkaan luovaa ajattelua vaativissa tehtävissä. Ja vapauden kannalta on tärkeämpiäkin asioita kuin tuottavuus. Harva ihminen voi hyvin ja kukoistaa alituisen käskytyksen kohteena.

Ei ole syytä unohtaa, että myös merkittävää edistystä on tapahtunut. Työn tekeminen on kansanliikkeiden, kuten 1900-luvun ammattiyhdistysliikkeen, ansiosta

nykyään turvallisempaa ja siitä maksetaan paremmin. Tämä koskee kuitenkin pääasiassa vain vauraita maita – ja enemmän Suomea kuin Yhdysvaltoja.

”Suomessa on vahva ammattiyhdistysliikkeen traditio. Yhdysvalloissa työntekijöiden järjestäytyminen estettiin väkivalloin useaan otteeseen maan historiassa, ja tämä näkyy työntekijöiden oloissa. Kaikkine puutteineenkin ammattiyhdistysliike on positiivinen voima, jonka ympärille on historian saatossa kehkeytynyt monenlaista edistysellistä kansalaisliikehdintää.”

Ja vaikka Suomi on keskimäärin yksi maailman turvallisimpia maita tehdä työtä ja elintaso on korkea, olisi absurdia väittää, että työn tekeminen itsessään edistäisi kaikkien suomalaisten luovaa potentiaalia ja henkisen rikkauden kehittämistä. Työ on monille yksitoikkoista ja puuduttavaa puurtamista vailla todellisia vaikutusmahdollisuuksia. He vuokraavat itseään työmarkkinoilla, koska on pakko.

Jopa Adam Smithia ankarampana pidetty filosofi John Locke alleviivasi aikanaan, ettei toimivassa taloudessa saisi vallita valtavia varallisuuseroja eikä omistuksilla saisi määrittää toisten ihmisten hyvinvoinnin tasoa. Köyhyyden uhalla töihin pakottaminen oli kaikkien vapausihanteiden vastaista. Nyky-yhteiskunnassa tämä uhkavaatimus esitetään toistuvasti. Suomessa töihin pakottaminen on lisääntynyt ja yhteiskunnan apu on riippuvaista siitä, kuinka kuuliaisesti noudattaa viranomaisten määräyksiä kouluttautumisesta ja työnhausta.

Adam Smith kuvaili *Kansojen varallisuudessa* myös, kuinka työntekijöiden avokätinen palkitseminen johdaisi heidän mahdollisuuksiensa lisääntymiseen ja vapaan luovuuden kukoistukseen niin työssä, yksityiselämässä kuin harrastuksissakin. Tietyn palkkatason turvaaminen lainsäädännöllä oli hänen mielestään välttämätöntä kunniallisen elämän turvaamiseksi työntekijälle ja hänen perheelleen. Smith ei osannut kuvitella laajojen yhdessä rahoitettujen ratkaisujen, kuten neuvolajärjestelmän ja laajan sosiaaliturvan olemassaoloa, mutta hän korosti työnantajilla olevan kyltymätön nälkä palkkojen alentamiseen ja työntekijöiden olojen kurjistamiseen. Yhteisestä hyvästä kiinnostunut Smith näki omistajien ahneuden typeryytenä, joka syökisi lopulta koko kansakunnan ongelmiin. Suomessa, kuten muissakin maissa, klassisiksi liberaaleiksi itseään kutsuvat ovat useaan otteeseen ajaneet matalapalkkaisuuteen töihin niin kutsuttua joustoja, jotta suorittavan työn palkkoja voitaisiin laskea entisestään. Adam Smith varoitti heistä jo 240 vuotta sitten.⁴

4. Herää ylipäätään kysymys, kuinka moni on *Kansojen varallisuutensa* lukenut. Vuosikymmenien ajan suomalaisessa talouskeskustelussa on viitattu teokseen itsevarmasti. Suomeksi teos julkaistiin kokonaisuudessaan vasta vuonna 2015. Esimerkiksi haastattelun alussa Chomskyn mainitsemat Smithin näkemykset työnjaosta on julkaistu suomeksi siis vasta hiljattain.

LIBERALISMI & KONSERVATISMI?

On liberaaleja ja konservatiiveja. Perinteinen jaottelu on yksinkertainen. Liberaali viittaa vapaamielisiin ja yleiseen uudistusmielisyyteen, kun taas konservatiivi on halunnut säilyttää vanhaa ja haikaillut mennyttä loistoa.

Liberaaleja on vasemmistolaisia ja oikeistolaisia, ja he ovat yhtä mieltä oikeastaan vain siitä, että vapautta tulisi lisätä. Konservatiivisuus taas on mielletty perinteisesti oikeiston suuntaukseksi, mutta menneisyyteen haikailu ei ole vasemmistollekaan vierasta. Tilannetta on sekoittanut entisestään se, että viime vuosikymmeninä vain harva on halunnut vaikuttaa vanhoilliselta eli konservatiiviselta. Tästä syystä moni perinteisesti katsottuna konservatiivinen ajattelija esittelee itsensä klassisena liberaalina, sekä Yhdysvalloissa että Suomessa. Kaikki puolustavat omasta mielestään vapautta.

Käsitteiden käyttö vaihtelee myös maantieteellisesti. Yhdysvalloissa liberaalilla tarkoitetaan suurin piirtein tyypillistä demokraattipuolueen kannattajaa. Suomessa liberaali on vähemmän tunnettu sana, sillä puoluepoliittisena liikkeenä liberalismi ei ole täällä menestynyt. Käytännössä liberaalilla on tarkoitettu Suomessa

pitkään talousliberaalia, eli niin kutsutun vapaan markkinatalouden kannattajaa.

Suomessa konservatiivisuus on perinteisesti mielletty osaksi kokoomuksen ja keskustan kannattajakuntaa, mutta nyt konservatiivisuuden lippua kantavat ainakin julkisessa keskustelussa erityisesti perussuomalaiset ja kristillisdemokraatit. Puolueiden sisällä on myös vaihtelua. Esimerkiksi keskustassa ja kokoomuksessa puhutaan liberaali- ja konservatiivisista. Yhdysvalloissa puolestaan republikaanipuolue on ollut konservatiivisuuden tyyssija. Yhdysvalloissa puolueet ovat selvästi oikeistolaisempia kuin Suomessa. Siellä kaikki suomalaiset eduskuntapuolueet olisivat useimmissa talouspoliittisissa asioissa demokraatipuolueen vasemmistosiipeä.

Harva yksilö tai poliittinen puolue on kuitenkaan jokaisessa kysymyksessä liberaali tai konservatiivi. On esimerkiksi mahdollista olla markkinoiden vapautta ihaileva talousliberaali ja samanaikaisesti vastustaa ihmisten vapaata liikkuvuutta maasta toiseen – tai vastaavasti toisinpäin. Monet yhteiskunnalliset kysymykset eivät edes taivu yksinkertaiseen liberaalit ja konservatiivit -jaotteluun.

Liberaali demokratia on puolestaan oma käsitteensä, jolla tarkoitetaan suomalaisessa keskustelussa

edustuksellista demokratiaa. Kyseessä on poliittinen järjestelmä, jossa vaaleilla valitut edustajat käyttävät valtaa ja jossa perustuslaki suojelee yksilönvapauksia. Vieläkin kuulee puhuttavan ”lännen demokratioista”, millä tarkoitetaan samaa asiaa.

SUOMEN ”KLASSISET LIBERAALIT”

Klassisen liberalismien näkyvimmillä suomalaisilla puolestapuhujilla tuntuvat olevan aatteen tärkeimmät ajatukset kateissa. Ajaessaan esimerkiksi markkinatalouden nimissä julkisten palvelujen heikentämistä, he itse asiassa vaikeuttavat kansalaisten mahdollisuuksia kehittää vapaasti itseään. Kun Suomen klassiset liberaalit vastustavat vapauden nimissä henkeen ja vereen työmarkkinajärjestöjen neuvotteluja, he tulevat voimistaneeksi markkinatalouden yhtä merkittävää ongelmakohtaa, epätasaisia neuvotteluasemia. Kenen yksilönvapauksia se lisää?

Ammattiyhdistysliike on tarjonnut puutteistaan huolimatta työntekijöille vaikutusvaltaa ja pääsyn neuvottelupöytiin, joihin ei aiemmin ole ollut asiaa. On vaikea nähdä, että ammattiyhdistysliikettä heikentämällä esimerkiksi suorittavaa työtä tekevien ihmisten työelämä paranisi merkittävästi. Ratkaisuksi tarjotaan lisää markkinataloutta. Esimerkiksi Wahlroosin teoksen *Markkinat*

ja demokratia – loppu enemmistön tyrannialle pääteesi on demokratian rajoittamisessa.

”Kaikki hyvät yhteiskunnat perustuvat vallan hajauttamiselle”, Wahlroos totesi kirjan julkistuksen yhteydessä⁵. Ajatuksessa on kaikuja samasta alistamista vastustavasta klassisesta liberalismista, mistä Chomskykin puhuu. Demokratia on määritelmän mukaisesti vallan hajauttamista – jokaiselle ihmiselle kuuluu yksi ääni. Ajatus vaihtaa itsestään selvältä.

Wahlroos on eri mieltä. Hän pitää demokratiaa ”vallan keskittämisenä enemmistölle” ja markkinataloutta puolestaan vallan hajauttamisena. Wahlroosin mielestä menestyjiä sakotetaan demokratiassa, koska he ovat vähemmistössä. Hänelle demokraattisen valtion puuttuminen markkinatalouden toimintaan on pakkovaltaa⁶.

Mitä mieltä Chomsky on Wahlroosin liberalismista?

”Hänen vapaa markkinataloutensa on käytännössä sosialismia rikkaille. Julkinen valta maksaa kustannukset ja rikkaat hyötyvät – markkinat on tarkoitettu köyhille, valtiovallan suojele on rikkaita varten”, Chomsky vastaa.

5. Katja Okkonen: ”Wahlroos: Yhä useampi äänestää jaloillaan”. *Helsingin Sanomat*, 16.4.2012.

6. Ohimennen voidaan todeta, että valtion vetoapu ei ole vierasta Björn Wahlroosillekaan. Wahlroos kohosi Suomen varakkaimpien joukkoon pitkälti julkisilla varoilla. Vuonna 2000 virkamiehet halusivat Wahlroosin johtamaan valtion omistamaa Sampo-Leonia-pankkia. Jotta tämä oli mahdollista, Sampo-Leonian oli ostettava Wahlroosin sijoitusyhtiö Mandatum. Hinnaksi sovittiin 420 miljoonaa euroa. Eri laskelmien mukaan Wahlroosin Mandatumien myyntihinta oli noin 50 prosenttia yli silloisen pörssiaron.

Hän viittaa ympäristökatastrofeihin ja pankkikriisiin, joiden kustannukset kuitataan valtioiden kassasta. Köhivää suurteollisuutta ja kriisiytyviä rahoituslaitoksia pelastetaan verovaroin säännöllisin väliajoin ympäri maailmaa – tästä on eurokriisin repimässä Euroopassa lukuisia tuoreita esimerkkejä.

Chomskyn mielestä Suomen oikeistoliberaalien kriitikkissä on perää, mutta heidän ratkaisunsa pahentaisivat tilannetta.

”Valtiota ja julkista sektoria on syytä kritisoida. Niissä harjoitetaan sortoa ja ne sisältävät vahvoja käskytyssuhteita. On kuitenkin erikoista tarjota ratkaisuksi siirtymistä niin kutsuttuun vapaaseen markkinatalouteen. Käytännössä tämä tarkoittaisi suuryritysten ja vauraiden yksilöiden rajoittamatonta valtaa. Julkinen valta ja sorto korvattaisiin yksityisellä vallalla ja sorrolla. Julkinen sektori on ongelmistaan huolimatta edes jonkinlaisessa demokraattisessa kontrollissa, yksityinen valta voi tehdä mitä haluaa kansalaisten mielipiteistä riippumatta.”

Chomsky on kritisoinut vuosikymmenten ajan johdonmukaisesti vallan väärinkäytöksiä ja tarpeettomia hierarkioita julkisella ja yksityisellä sektorilla. Missä olosuhteissa hän purkaisi valtiokoneistoa?

”Jos vauraus on levinnyt laajalle ja valtaosa työpaikoista on osuuskuntamuotoisia ja demokraattisia”, Chomsky vastaa.

Nyky-yhteiskunnassa on naiivia olettaa, että työntekijöiden suojaa heikentämällä ja markkinoiden pelisääntöjä

höllentämällä saavutettaisiin tasavertaisuutta ja hyvinvointia kaikille. Suuryritykset eivät noudattaisi kiltisti reilun markkinatalouden pelisääntöjä, vaan tekisivät kaikkensa oman asemansa pönkittämiseksi.

”Todellisuudessa suuryritykset pyrkivät välttämään markkinakilpailua niin pitkälle kuin mahdollista. Talousteoriat osoittaa, että voitot ovat parhaat monopoliassessa. Suuri osa niin kutsutusta vapaakaupasta on itse asiassa valtaviin totalitääristen yritysten sisäistä siirteilyä. Esimerkiksi yhdysvaltalainen yritys, jolla on toimipiste Puerto Ricossa, voi päättää siirtää voittonsa Puerto Ricoon, koska siellä myönnetään verohuojennuksia. Yritys siirtelee tuottamiensa palveluiden ja tuotteiden hintoja ympäriinsä niin, ettei se näytä tekevän Yhdysvalloissa lainkaan voittoa.”

Chomskyn mainitsema siirtohinnoittelu on käytössä suuryrityksillä myös Suomessa. Monet sosiaali- ja terveystalouden yritykset ovat siirtäneet voittojaan muihin maihin. Google ja Apple ovat hyödyntäneet samanlaisia siirtoja ohjelmistokauppojensa kanssa. Tällä on hyvin vähän tekemistä markkinatalouden kanssa. Aihetta tutkinut maailmanpolitiikan professori Teivo Teivainen onkin nimennyt suuryritysten byrokraattisen hintakikkailun *kapitalistiseksi suunnitelmataloudeksi*⁷.

7. Teivo Teivainen: ”Talouden vapaus on pelkkä myytti”. *Helsingin Sanomat*, 2.8.2011.

Jos palaamme vielä Suomen ”klassisten liberaalien” poliittisiin näkemyksiin, on syytä miettiä, miten esimerkiksi työntekijöiden neuvotteluaseman ja turvaverkkojen heikentämistä heidän keskuudessaan perustellaan. Taus-talla lienee ajatus, että työttömät ja matalapalkkaiset ovat järjestelmän passivoituneita uhreja, jotka on pelastet-tava heikentämällä heidän taloudellista turvaansa. Näin heidät motivoidaan ottamaan taloudellinen kohtalonsa omiin käsiinsä ja olemaan hyödyksi itselleen ja muille. Ajattelutavan mukaan Suomessa yritteliäisyys ja ahkeruus on tukahdutettu syöttämällä liikaa porkkanaa, ja nyt on kepin aika. Chomskyn mielestä näkemys on ristiriidassa klassisten vapausihanteiden kanssa.

Esimerkiksi Adam Smith työskenteli absoluuttisen perintövallan syrjäyttämiseksi, mutta oli samaan aikaan valmis kritisoimaan kauppiaiden ja tehtaanomistajien juo-nittelua voittojen kasvattamiseksi. Smith varoitti vallasta, joka omistajilla oli työntekijöihinsä. Smith vakuutti useaan otteeseen uskovansa raudanlujasti ihmisluonnon kykyyn tehdä hyvää ja etsi tapoja turvata ihmisten vapaalle luovuudelle esteetön tulevaisuus. Itsevaltiaan puuttuminen ihmis-ten elämään oli yksi ilmiselvä este yksilönvapauksille. Mutta Smith muisti myös aina mainita, että varallisuuden keskit-tymisellä ja omistajien toimilla oli yhtä lailla vakavia seu-rauksia. Vaurailta on valta-asema, jonka turvin he voivat käytännössä pakottaa toisia töihin. Heikommassa asemassa olevia voi painostaa huonompiin sopimusehtoihin, koska heillä ei ole parempaakaan tarjolla.

Smith uskoi markkinatalouden korjaavan nämä ongelmat. Valitettavasti näin ei ole käynyt. Monet Smithin tunnistamista ongelmista ovat edelleen läsnä, vaikka merkittävää edistystä on tapahtunut. Chomskyn mielestä on keskityttävä Smithin ja muiden vanhojen liberaalien perimmäisiin tavoitteisiin eikä takerruttava valikoivasti tiettyihin heidän esittämiinsä politiikkasuosituksiin. Aikakaudet ovat erilaiset, ja maailma on muuttunut. Kun Suomen ”liberaaleja” kuuntelee, voi saada helposti toisen käsityksen.

NÄKYMÄTÖN KÄSI & ”VAPAAKAUPPA”

Kenties valistuksen ajan tunnetuin yksittäinen ajatus on Adam Smithin vertaus ”näkymättömästä kädestä”. Vertaus löytyy vuonna 1776 julkaistusta teoksesta *Kansojen varallisuus (An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations)*, jota monet pitävät nykyaikaisen taloustieteen ensimmäisenä teoksena. Oikeistoliberaali taloustieteilijä Milton Friedman nosti vertauksen suuren yleisön tietoisuuteen tv-dokumentissaan *Free to Choose* vuonna 1980⁸. Näkymätön käsi opetetaan nykyään peruskoululaisille historiassa, ja se mainitaan taloustieteen peruskursseilla. Näkymätön käsi on usein esillä myös suomalaisessa talouskeskustelussa.

Friedmanin tunnetuksi tekemän tulkinnan mukaan Adam Smith ihailee teoksessaan markkinataloutta ja sen

8. YouTube: *Power of the Market – Invisible Hand*. 7.9.2008.

kykyä ohjata itsekkäitä yksilöitä toimimaan niin, että koko yhteiskunta hyötyy. Smith nimittää tätä markkinatalouden taianomaista voimaa teoksessaan ”näkymättömäksi kädeksi”.

Chomsky on vuosikymmenien ajan pyrkinyt oikomaan tätä laajalle levinnyttä käsitystä.

”Smith käytti kyseistä vertausta hyvin harvoin ja erittäin mielenkiintoisella tavalla. Se esiintyy vain kerran *Kansojen varallisuus* -teoksessa ja sitä on vaikea olla huomaamatta. Jos tarkastelee asiayhteyttä, kyseessä on ennen kaikkea nykyisen uusliberalistisen talouspolitiikan kritiikki.”

”Hän ymmärrettävästi puhuu oman aikansa Englannista. Smith kirjoittaa, että jos Englannin kauppiat ja tehtailijat olisivat päättäneet investoida ulkomaille ja tuoda tuotteita ulkomailta ja saaneet näin voittoa, Englannin kansa olisi kärsinyt.”

”Smith uskoi, että kauppiaiden ja tehtailijoiden luontainen taipumus toimia kotimaassaan saa heidät ikään kuin näkymättömän käden voimalla pitämään pääomat Englannissa. Uusliberalismissa ulkomaille sijoitetut pääomat ovat hyve, Smithille se oli uhka. Tämä on ainoa maininta ’näkymättömästä kädestä’ *Kansojen varallisuus* -teoksessa. Smithin fraasilla ei ole mitään tekemistä markkinatalouden tehokkuuden kanssa.”

Aihe on ajankohtainen erityisesti kehittyvissä talouksissa, joissa joudutaan miettimään, kuinka paljon rajoja avataan kaupankäynnille ja ulkomaisille pääomille. Adam Smith ei nähnyt ongelmaa ulkomaankaupan vapauttamisessa,

koska hän ei uskonut sen heikentävän tärkeinä pitämiään kotimaisia investointeja. Todellisuudessa on huomattu, että pääomien pakeneminen on hyvinkin mahdollista ja haitallista kansantalouden kehitykselle.

Chomsky nostaa esiin kansainvälisen kaupan, koska vapausajattelu on jo pitkän aikaa yhdistetty länsimaissa niin kutsuttuun vapaakauppaan. Sen kannattajat ovat pitäneet ulkomaisia investointeja ensisijaisina kansakunnan vaurautumisessa ja halunneet avata kehittyviä talouksia länsimaisille yrityksille. Tätä on tehty kolonialismin ajoista lähtien. Viimeisin laaja vapaakaupan ajanjakso kehitysmaissa oli 1980-luvulla, kun Kansainvälinen valuuttarahasto IMF saneli myöntämilleen lainoille tiukkoja ehtoja – Smithin ”näkyttömään käteen” vedoten. Oman teollisuuden suojele oli ehdottoman kiellettyä. Taloudet piti avata vauraiden länsimaiden yrityksille, ja julkinen sektori piti leikata minimiin. Lukuisat asiantuntijat ovat tuoneet sittemmin esiin, kuinka IMF:n linjaukset heikensivät entisestään köyhempiä kansantalouksia⁹. Oma teollisuus ei ehtinyt kehittyä ja kasvaa, jos vauraampien maiden suuryritykset valtasivat nopeasti luonnonresurssit, työvoiman ja markkinat.

Köyhemmät maat on näissä ”vapaakaupaksi” kutsutuissa sopimuksissa pakotettu keskittymään raaka-aineiden tuotantoon, kun taas vauraampien maiden yritykset ovat saaneet käyttöönsä edullisen työvoiman ja resurs-

9. Ks. esim. Ha-Joon Chang: *Kicking Away the Ladder: Development Strategy in Historical Perspective*. Anthem, 2002.

sit sekä uusia markkinoita omille tuotteilleen. Suomi on kansainvälisessä kaupassa kuulunut Yhdysvaltojen tavoin voittajiin. Järjestely on epäoikeudenmukainen ja siitä on vapaus kaukana. Kaupankäynnissä pitäisi turvata köyhempien maiden mahdollisuudet kasvaa ja kehittyä – ja kaupan hyödyistä pitäisi jakaa yli puolet heikommalle osapuolelle. Näin kaikki hyötyisivät, ja jyrkät erot alueiden välillä hiljalleen kapenisivat. Nyt lännen vauraat taloudet ovat ottaneet kansainvälisestä kaupasta irti kaikesta, mitä ovat suinkin saaneet.

TEKOPYHÄÄ KAUPANKÄYNTIÄ

Adam Smithin aikana kapitalismi oli vasta alkutekijöissä. Brittiläisen imperiumin romahdus oli alkanut, kun Amerikan siirtokunnat olivat julistautuneet itsenäisiksi. Smithin ohjeet siirtokunnille olivat vapaakauppaa suosivia.

”Kuten mainitsin, Smithin ajattelu oli esikapitalistista ajattelua. Hän ei ollut tosin täysin esikapitalistinen. Tarkastellaan esimerkiksi Smithin suosituksia amerikkalaisille siirtokunnille vallankumoussodan aikana. Näistä siirtokunnista muodostui myöhemmin Yhdysvallat. Hänen suosituksiaan kutsuttaisiin nykyään niin sanotuksi järkeväksi talouspolitiikaksi. Kyseessä on talousoppi, jolla on monta nimeä. Sitä voi kutsua Washingtonin konsensusseksi, uusklassiseksi tai uusliberalismiksi. Sitä sovelletaan nykyään käytännössä erityisesti kolmannessa maailmassa.”

”Järkevällä talouspolitiikalla tarkoitetaan sitä, että on keskityttävä omiin vahvuuksiin. Taloustieteissä sitä kutsutaan suhteelliseksi eduksi. Smith suositteli Amerikan siirtokunnille perustuotteiden tuottamista. Raaka-aineita, maanviljelyä ja niin edelleen. Smithin mielestä siirtokuntien ei edes kannattanut yrittää kehittää laadukkaita teollisuustuotteita, koska Englanti oli niissä selvästi parempi. Kaikki hyötyisivät, jos siirtokunnat ostaisivat Englannista pitkälle kehitettyjä teollisuustuotteita sen sijaan, että he tuottaisivat ne itse. ’Kaikki voittavat.’ Tässä on samankaltaisuutta nykyajan länsimaiseen talousretoriikkaan.”

”Sitä kutsutaan nykyään uusliberalismiksi, vaikka siinä ei ole mitään uutta, eikä mitään liberaalia.”

Amerikan siirtokunnat eivät kuitenkaan noudattaneet Smithin oppeja.

”Siirtokunnat olivat itsenäisiä, joten niiden ei tarvinnut seurata Smithin suosituksia. Ne menettelivät tietoisesti täysin päinvastoin, koska halusivat kehittyä. Amerikassa estettiin brittituotteiden maahantuonti erittäin korkeilla tulleilla aina 1900-luvulle asti. Amerikassa kehitettiin rauhassa omaa tekstiiliteollisuutta, joka oli teollisen vallankumouksen ensimmäinen tärkeä vaihe, ja seuraavaksi teollisuuden kehittymiseen tarvittavia tuotantovälineitä. Myöhemmin yhdysvaltalainen terästeollisuus esti paremman brittiläisen teräksen tuonnin ja teki Yhdysvalloille mahdolliseksi oman teollisuutensa laajentamisen. Näin siis seurattiin Britannian omaa esimerkkiä rikkomalla radikaalilla tavalla Smithin suosittamia ’järkevä’ talous-

politiikan' oppeja. Itse asiassa näin ovat menetelleet kaikki vauraat taloudet, Suomi mukaan lukien.”

”Smith kehotti myös siirtokuntia välttämään maataloustuotteiden monopolisointia, jos tähän oli edellytykset. Hän todennäköisesti tarkoitti puuvillaa. Puuvilla oli teollisen vallankumouksen öljyä. Monopoliin vastustaminen kuului 'järkevään talouspolitiikkaan'. Mutta siirtokunnat menettelivät päinvastoin, ja kehittyivät lopulta kiistattomaksi suurvallaksi.”

Yhdysvaltojen ja Ison-Britannian kauppapolitiikka on ollut tekopyhää. Vauraat maat ovat itse saaneet kehittää rauhassa tärkeitä teollisuudenalojaan suojelemalla niitä ulkomaiselta kilpailulta. Kauppaa on näissä maissa aika ajoin vapautettu, mutta vasta kun olosuhteet ovat olleet siihen suotuisat. Köyhempiä maita on ohjeistettu kehittämään päinvastaisella tavalla. Niitä on suostuteltu hyväksymään vapaakauppaa erityisesti Maailmanpankin ja Kansainvälisen valuuttarahaston avustuksella. Maailmanpankin kehitysmaille myöntämien lainojen ehtona on ollut niin kutsuttu uusliberalistinen talouspolitiikka: laajoja yksityistämisiä ja lisää vapautta ulkomaiselle pääomalle. Monissa maissa uudistukset on toteutettu paikallisen väestön enemmistön tahdon vastaisesti.

Liberaalin talousajattelun kulmakivenä on vuosikymmenten ajan ollut maailmankaupan vapauttaminen sitä rajoittavista säännöistä ja tulleista. Kuten Chomsky osoittaa Yhdysvaltojen ja Englannin esimerkkien avulla, imperiumeiksi kohonneet suurvallat eivät tärkeimmissä

kasvuvaiheissa ole itse noudattaneet omia oppejaan. Chomsky ottaa kiinnostavan vertailukohdan:

”Yhdysvaltoja voidaan verrata Egyptiin. 1800-luvun alussa Egypti oli, jos ei nyt aivan identtinen, niin kuitenkin samankaltainen kuin alkuaikojen Yhdysvallat. Maalla oli kehitysmielinen diktaattori Muhammad Ali. Siellä oli puuvillaa, mutta ei orjia. Egyptillä oli vauras maatalous. Itse asiassa siitä syystä Napoleon valtasi maan. Egyptissä olosuhteet olivat suotuisat teollisen vallankumouksen käynnistymiseen. Heidät kuitenkin pakotettiin noudattamaan ’järkevää talouspolitiikkaa.’”

”Britit yksinkertaisesti julistivat, että he eivät ikinä sallisi riippumatonta taloudellista kehitystä itäisen Välimeren alueella. Ranskalaiset tukivat tätä politiikkaa. Näin ollen Egypti oli pakotettu noudattamaan ’järkevän talouspolitiikan’ periaatteita. Tästä syystä Egypti on nykyään Egypti ja Yhdysvallat on Yhdysvallat. Kehityskulku on toistunut ympäri maailmaa. Näitä esimerkkejä ei valitettavasti opeteta yliopistoissa klassisen liberalismmin luennoilla.”

Miksi Smith suosi vapaakauppaa? Oliko hänellä hyvät tarkoitukset, kun hän neuvoi Amerikan siirtokunnille keskittymistä raaka-aineiden tuotantoon? Varmuudella tähän ei voi vastata. Smithille kaupan vapauttaminen vaikuttaisi olleen työkalu suurempien tavoitteiden saavuttamiseen. Nykyisille uusliberaaleille se on, ainakin retorisesti, tavoite itsessään. Kenties tämän takia Smithiä on luettu poimien rusinoita pullasta. Smith piti kansantalouden

vaurastumista tärkeänä, ja hän uskoi vapaakaupan tasavan pelikenttää verrattuna aatelissukujen ja kuninkaan harvainvaltaan. Valistusajan tavoitteiden mukaisesti hän perimmiltään tavoitteli yhdenvertaisuutta ja vapautta. Todellisuudessa vapaampi ulkomaankauppa on suosinut vahvoja kansantalouksia ja niiden yrityksiä. Siitä syystä Yhdysvallat ja Iso-Britannia ovat suosittelleet vapaakauppaa heikommille kauppakumppaneilleen, mutta vasta kun ovat itse teollistuneet ja kehittyneet tarpeeksi pitkälle.

Chomsky huomauttaa, että valistuksen ajan merkittävimmät ajattelijat edelsivät kapitalismia. Heidän teoksiaan on tulkittava oman aikansa viitekehyksessä. Smith ei vielä nähnyt, minkälainen talousjärjestelmä oli syntymässä. Smithin kuvailusta näkyy useaan otteeseen toivo ja luottamus siihen, että hänen kuvailemansa paikallinen markkinatalous johtaisi tasavertaisiin yhteisöihin, joissa jokainen ihminen valitsee vapaasti itsellensä sopivan työn. Ulkomaankauppa oli Smithille pientä kansantalouden lisätienestiä, kirsikka kakun päällä, joka ei vaikuttaisi suu-
resti kotimaan investointeihin.

Smith eli kyläläkäreiden ja suutareiden maailmassa. Hän ei osannut nähdä ennalta sitä, että tosielämässä kapitalismi säilyttäisi hänen halveksumansa varallisuuden ja vallan äärimmäisen keskittymisen. Hän ei kyennyt näkemään ennalta, kuinka suuryritykset voivat yksittäisellä investointipäätöksellä pelastaa kokonaisia kaupunkeja tai näivettää niitä – ja vältellä verotusta myymällä kuvitteellisia palveluita konsernin sisällä toimipisteeltä toiselle.

Hän oli ankara kuningasvallan ja merkantilismin, pienen piirin hallinnoiman kaupankäynnin, vastustaja. Smith pyrki monien valistusajan ajattelijoiden tavoin eroon sortavista järjestelmistä ja luonnottomista hierarkioista. Nykykapitalismin sijaan hän kuvaili taloutta, jossa ilman kuninkaan tai aatelissuvun keskusvaltaa vapaat, itsenäiset ihmiset voisivat keskenään päätyä parempiin ratkaisuihin. Varsinainen teollisen kapitalismin nousu oli lopulta kova isku klassisen liberalismiin keskeisille periaatteille, koska se ei tuonut mukanaan Smithin visioimia vapauksia kaikille. Valtaosa ihmisistä pakotettiin tehdastyöhön kaupunkeihin, joissa kulkutaudit levisivät ja työolot olivat karmaita. Lapsityö oli yleistä 1900-luvun alkupuolelle asti, myös Suomessa.

VAPAAKAUPAN TYHJÄ RETORIikka

Palaamme keskustelemaan vapaakaupasta. Aiemmin Chomsky kuvasi, kuinka vauraat länsimaat ovat itse suojeleet omaa talouttaan kilpailulta kriittisissä kehitysvaiheissa ja suositelleet muille välitöntä taloutensa avaamista. Nykyään maanosien välisiä kauppasopimuksia laaditaan korkean tason virkamiestyönä suuryritysten asianajajien avustamana – pitkälti suurelta yleisöltä salassa. Chomsky on tutkinut erityisesti Amerikan kauppasopimusten sisältöjä ja hänen mielestään niillä ei ole juurikaan tekemistä vapaakaupan kanssa. Onko todellista vapaakauppaa – markkinoita ilman julkisen vallan asettamia rajoituksia – edes kokeiltu?

”Historiassa on joitakin esimerkkejä aidosti käytössä olleista vapaista markkinoista. Yksi merkittävä tapaus on niin kutsuttu Kolmas maailma. Itse asiassa vapaakaupan johdosta Kolmannesta maailmasta tuli Kolmas maailma. Kuten Egyptissä ja Intiassa, olosuhteet heikolle talouskehitykselle luotiin pakottamalla. Niinpä nämä nykyiset ’kehittyvät taloudet’ eivät saaneet edes kunnan mahdollisuutta kehittyä. Kolmannessa maailmassa seurattiin Adam Smithin suosituksia vapaakaupasta, länsimaiden vahvassa ohjauksessa. Ne keskittyivät raaka-aineiden tuotantoon ja avasivat taloutensa varhain ulkomaiselle kilpailulle.”

”Toinen mielenkiintoinen esimerkki on Englanti. Vuonna 1846 Englanti oli teollisesti huomasti edellä muita yhteiskuntia. Sen pääomanmuodostus oli yli kaksinkertaista kaikkiin muihin maihin verrattuna. Niinpä noissa olosuhteissa Englannin kauppiaat ja tehtailijat – aikakauden hallitsevat luokat – harkitsivat vapaan kaupan hyväksymistä, koska he voittaisivat kilpailussa. Ja se joka voittaa varmasti kilpailussa, kannattaa aina vapaata kauppaa.”

”Hekin toki lähestyivät vapaata kauppaa omalla tavallaan. He suojelivat Intian valtavia markkinoita, pitivät ne itsellään. Intian markkinoille ei päästetty muita kilpailemaan eikä maan annettu kehittyä itsenäisesti. Eikä tämä Englannin rajoitettu vapaakauppakokeilu kestänyt kauan. Laissez-faire-politiikan salliminen oli lopulta niin vahingollista Englannin teollisuudelle, tehtailijoille ja kauppiaille, että he lopettivat sen. 1920-luvulle tultaessa, kun

Japani oli jo voittamassa kilpailun, imperiumi suljettiin. Se vapaasta kaupasta. Imperiumi oli suljettava kilpailulta, koska Englanti ei enää pärjännyt. Vapaakauppa on siis hieno asia, jos on kilpailun ehdoton ennakkosuosikki. Mutta rajansa kaikella.”

Yhdysvallat tunnettiin pitkään niin kutsutun vapaa-kaupan sanansaattajana. Kansainvälistä politiikkaa seuraavat kuitenkin tietävät, että poliittiset julistukset ja käytäntö ovat kaksi eri asiaa. Miten Yhdysvallat on todellisuudessa käynyt kauppaa?

”Yhdysvalloissa kävi pitkälti samalla tavalla kuin Englannissa. Yhdysvallat oli todennäköisesti maailman suojelluin talous sen alkuvuosista toiseen maailmansotaan asti. Se vaurastui ennennäkemättömällä tavalla. Toisen maailmansodan kynnyksellä Yhdysvallat oli niin paljon edellä muita maita, että vapaakauppa alkoi näyttää amerikkalaisille houkuttelevalta. Yhdysvalloilla oli tuohon aikaan kirjaimellisesti puolet koko maailman vauraudesta. ’Nyt näyttää hyvältä, vapaakauppa kelpaisi meille’, ajateltiin. Mutta kaupankäyntiä oltiin valmiita vapauttamaan vain yhdellä ehdolla, ja tämä ehto oli varsin puhuva.”

”Vuoden 1945 helmikuussa Yhdysvallat kutsui koolle läntisen pallonpuoliskon konferenssin, johon oikeastaan kaikki alueen maat osallistuivat. Yhdysvallat käytännöllisesti katsoen saneli Amerikoiden taloudellisen peruskirjan. Siinä vastustettiin taloudellista nationalismia eli omien markkinoiden suojelua kaikissa mahdollisissa muodoissa. Kaikkien oli hyväksyttävä puhtaat vapaakaupan markkina-

periaatteet. Oli vain yksi poikkeus, jota ei edes mainittu julistuksissa – Yhdysvallat itse. Yhdysvallat aloitti silloin massiivisen valtiollisen talouden ohjaamisen.”

Chomsky osoittaa puhuessaan huoneessa olevia tietokoneita, älypuhelimia ja muuta teknologiaa.

”1950-luvulla tehtiin valtava määrä valtion investointeja kehittämään modernin talouden perustaa. Suuri osa tästä työstä tehtiin täällä MIT-yliopistolla. Itse asiassa aika lailla tässä missä juuri nyt istumme, tai kerrosta alempana. Tietokoneiden keksiminen ja kehittäminen, internet, mikrosirut ja niin edelleen.”

”Kaikki toteutettiin ennen kaikkea julkisella sektorilla, valtion tuilla ja tilauksilla. Tätä jatkui vuosikymmenten ajan. Taloudellista nationalismia ei sallittu muille, meille sitä sallittiin mielin määrin. Me varmistamme itsellemme vahvan valtion, joka takaa tulevaisuudessakin voitot täkäläisille suuryrityksille. Tämä kasvumalli on edelleen käytössä.

MIT-yliopistomme ympäristö on havainnollinen esimerkki. Näitte varmaan tässä lähistöllä geeniyhtiö Novartis ja monien muiden suuryritysten logot. Miksi ne ovat täällä? Koska ne hyötyvät täkäläisissä laboratorioissa tehdystä tutkimustyöstä, joka tehdään pääosin valtion tuella. Jos olisitte kävelleet täällä 50 vuotta sitten, olisitte nähneet geeniyhtiöiden sijaan elektroniikkayrityksiä, jotka hyödynsivät silloin MIT:n tutkimuksia.”

Noam Chomskyn huomio valtion investoinneista on saanut näkyvyyttä viime vuosina taloustieteilijä Mariana Mazzucaton tutkimusten seurauksena. Mazzucato

on tuonut esiin Chomskyn tavoin, kuinka esimerkiksi taloushistorian menestyneimmän yksittäisen tuotteen, Applen iPhoneen, kaikki keskeiset tekniikat on kehitetty julkisin varoin. Kosketusnäyttö, matkapuhelinverkot, GPS ja langaton verkkotekniikka ovat kalliin julkisen perustutkimuksen tulosta.¹⁰

Yhdysvaltalaisen oikeiston ja maltillisten liberaalien suhde valtioon onkin ollut ristiriitainen. Retoriikan tasolla Yhdysvallat on ollut aina vapaa markkinatalous. Yhdysvalloilla on kuitenkin käytännössä ollut hyvin vähän vapaita sisämarkkinoita tai vapaata kansainvälistä kauppaa. Tämä ei ole estänyt maata suosittelusta vapaakauppaa muille ja painostamasta kehittyviä talouksia erityisesti Yhdysvaltoja hyödyttäviin kauppasopimuksiin. Yhdysvaltojen talouspolitiikkaan soveltuu siis ikivihreä opetus: älä tee niin kuin minä teen, vaan tee niin kuin minä sanon.

MARKKINATALOUDEN PUUTTEET

Siirrymme Yhdysvaltojen kauppapolitiikasta keskustelemaan ilmastonmuutoksesta ja ympäristökatastrofeista. Markkinatalous on syyllinen moneen, koska se kannustaa haitallisiin valintoihin. Mainitsemme taloustieteestä tutun käsitteen ”ulkoisvaikutukset” eli kaupankäynnin

10. Mariana Mazzucato: *The Entrepreneurial State: debunking public vs. private sector myths*. Anthem, 2013.

vaikutukset muihin osapuoliin, jotka ovat markkinatalouden akilleenkantapää. Ympäristöhaitat, kuten autoilun aiheuttamat päästöt, eivät näy korkeampina hintoina autoja tuotettaessa tai autoilla ajettaessa. Hinnat ovat siis keinotekoisesti alhaiset verrattuna ympäristöystävällisempiin liikkumismuotoihin.

”Mainitsemanne markkinatalouden heikkous kiihdyttää eliölajien tuhoisaa sukupuuttoaaltoa. Markkinoille on oleellista, että ExxonMobil yrittää maksimoida voittonsa täysin riippumatta siitä, mitä luonnolle tapahtuu. Niinpä ExxonMobil on ilmoittanut vielä viime vuosina, että se ei tuhlaa resursseja uusiutuviin energialähteisiin, koska niistä saadut voitot olisivat vain marginaalisia. Sen sijaan Exxon pyrkii saamaan kaiken mahdollisen fossiilisen polttoaineen käyttöönsä investoimalla uudempaan teknologiaan.”

”Näillä ratkaisulla saatetaan evätä lapsenlapsiltamme oikeus elinkelpoiseen planeettaan, mutta tällä ei ole markkinoilla merkitystä. Huomisen liikevoitoista kannetaan suurempaa huolta. Tosielämän markkinat ovat äärimmäisen haitallisia ja ne voivat olla kirjaimellisesti tappavia.”

Suomessa markkinataloutta perustellaan valinnanvapaudella. Sosiaali- ja terveystalouteen sekä koulutukseen pyritään lisäämään valinnanvapautta ja ratkaisuksi tarjotaan lisää markkinoita.

”Nämä ratkaisut ovat naiiveja. Markkinatalouden yksilönvapaus on yksityistämistä kannattaville demokratiaa,

jossa kaikki voivat vapaasti valita. Todellisuus on jotain aivan muuta.”

Chomskyn mukaan markkinatalouden tarjoama valinnanvapaus on pinnallista, ja sillä on ihmiskunnalle vakavia seurauksia.

”Minun on päästävä kotiin tänä iltana. Markkinat tarjoavat vaihtoehdon Toyotan ja Chevroletin välillä. Ne eivät tarjoa vaihtoehtoa auton ja metron välillä. Joukko-liikenne olisi kuitenkin parempi vaihtoehto minulle ja lastenlapsilleni, sillä se olisi ympäristön kannalta vastuullisempi valinta. Markkinat eivät kykene edes tarjoamaan tätä vaihtoehtoa ilman julkista sektoria. Markkinat rajoittavat siis jyrkästi yksilön kulutusvaihtoehtoja.”

Markkinatalous vaikuttaa ihmisten käyttäytymiseen ulkoisvaikutusten ja valintojen rajoittamisen lisäksi.

”Markkinatalous ruokkii ihmisen synkimpiä puolia. Se palkitsee yksilön, joka omistautuu oman edun tavoitteluun. Yhteinen hyvä on vain sivujuonne, toiset ihmiset keino omien etujen saavuttamiseen. Markkinatalous rakentaa pohjan sosiopaattiselle yhteiskunnalle, jossa ihmisten välisestä toiminnasta tulee kasvavassa määrin välineellistä.”

”Tosielämän markkinat ovat rajussa ristiriidassa empaattisuuden, vapauden ja luovuuden kanssa, jotka olivat Adam Smithin, David Humen ja muiden klassisten liberaalien mielestä ihmisluonnon arvokkaimpia ominaisuuksia.”

Yhdysvalloissa demokratia ei toteudu, koska vain hyvin toimeentulevilla on vaikutusvaltaa.

”Vastuuta omista päätöksistä on mahdotonta kantaa, jos päätöksiin ei pääse lainkaan osallistumaan. Viimeisin kattava tutkimus Yhdysvalloista paljasti, miten valtaosa väestöstä on käytännössä suljettu päätöksenteon ulkopuolelle. Viimeisimmän yksityiskohtaisen tutkimuksen mukaan noin 70 prosenttia yhdysvaltalaisista on käytännössä sivuutettu poliittisesta päätöksenteosta. Koska heidän tulonsa ja varallisuutensa ovat alhaiset, heidän toiveillaan ei ole vaikutusta käytännön politiikkaan.”

Mitä yhdysvaltalaisen enemmistö haluaisi, jos heillä olisi mahdollisuus vaikuttaa asiakysymyksiin?

”Yhdysvaltalainen terveydenhuoltojärjestelmä on suoranainen skandaali. Amerikkalaiset ovat olleet huolissaan aiheesta vuosikausia. Järjestelmä on äärimmäisen kallis ja tulokset ovat poikkeuksellisen heikkoja. Yhdysvallat on ainoa maa, jossa on pitkälti yksityistetty ja sääntelystä vapautettu järjestelmä.”

”Vuosien ajan gallupit ovat osoittaneet, että 85 prosenttia yhdysvaltalaisista haluaisi julkisen sektorin neuvottelevan alhaisempia lääkehintoja esimerkiksi vanhuksille. Jo Reaganin kaudella 70 prosenttia kansalaisista oli sitä mieltä, että terveydenhuollon pitäisi olla perustuslaillinen oikeus. Kun Obama luopui julkisen terveydenhuollon vaihtoehdosta uudistuksessaan, julkisella mallilla oli gallupeissa 60 prosentin kannatus.”

Uutisissa julkinen terveydenhuolto esitettiin kuitenkin poliittisena mahdottomuutena.

”Yhdysvaltojen poliittisessa kulttuurissa vallitsee hiljainen ymmärrys siitä, mitä tämä poliittinen mahdottomuus tarkoittaa. Vaalirahoittajien mielipiteet ovat tärkeimpiä. Jos lääketeollisuuden suuryritykset ja rahoitusala ovat uudistusta vastaan, kyseessä on ’poliittinen mahdottomuus.’”

Suomessa sosiaali- ja terveystalvveluja on ulkoistettu ja yksityistetty tasaiseen tahtiin, ja ennakkotietojen mukaan valmisteilla olevassa sote-uudistuksessa yksityistäminen on ottamassa aimo harppauksen eteenpäin. Uudistusta on kritisoitu, koska valmistelu on tapahtunut pitkälti salassa. Tuoreimman kyselytutkimuksen mukaan suomalaisista 51 prosenttia vastustaa sote-palveluiden yksityistämistä – kannattajia on 39 prosenttia¹¹.

VAIKUTUSMAHDOLLISUUKSISTA

Keskustelemme siitä, miten yhteisiin asioihin voi vaikuttaa. Chomsky itse on keskittynyt korjaamaan virheellisiä vakiintuneita ”totuuksia”. Valtakeskittymillä on tapana rajoittaa suuren yleisön pääsyä informaatioon ja vaikuttaa julkiseen keskusteluun. Kauppasopimukset, sotarikokset, veronkierto ja yrityksen väärinkäytökset

11. Pardia: ”Enemmistö kansalaisista vastustaa julkisten palvelujen tuotannon yksityistämistä”. 23.11.2016. www.pardia.fi/yhl-etu-sivu/?x4987953=11203123

halutaan pitää piilossa. Jos jokin tieto on omalle instituutiolle haitallista, se halutaan salata. Monet näkevät tilanteen sellaisena, että yhden ihmisen on mahdotonta päästä asioista perille.

Suomessa on lisääntynyt ajattelu, jonka mukaan yksilö voi vaikuttaa suuriin linjoihin vähitellen pienillä valinnoillaan. Tästä käyvät esimerkkeinä muun muassa ympäristöystävälliset tuotteet ja lentomatkojen vähentäminen. Chomsky pitää kulutusvaikuttamista triviaalina.

”On itsestään selvää, ettei yhden ihmisen ostoksilla ole juuri mitään vaikutusta globaaliin tuotantoon. Yksilön vaikutusmahdollisuudet ovat ylipäätään vähäiset. Siksi tarvitaan ihmisten kokoontumista yhteen asioiden parantamiseksi – aktivismia. Hyvinvointivaltiot ovat olleet esimerkki siitä, millaisia huomattavia saavutuksia tällä voidaan saada aikaan. Yhdysvallat ei vielä kukaan ole saavuttanut monia niitä asioita, joissa Suomen kaltaiset hyvinvointivaltiot ovat onnistuneet.”

Kansanliikkeet ovat olleet menestyksekkäitä lukuisten epäkohtien korjaamisessa ympäri maailmaa. Chomskylla on vahva luottamus yhteisölliseen aktivismiin ja ihmisyyden kykyyn ajatella rationaalisesti. Chomskyn mielestä ihmiset eivät yleisesti ottaen ole tyhmiä, vaan kyse on pikemminkin kykyjen kohdentamisesta.

”Yhteiskunnalliset asiat eivät lopulta ole mahdottoman monimutkaisia. Kuuntelen välillä radiota kun ajan pidempää matkaa autolla, ja usein keskustelun aiheena sattuu olemaan urheilu. Ihmiset soittavat lähetykseen ja käyvät

yksityiskohtaisia keskusteluja juontajan kanssa, joskus jopa tenttaavat vieraana olevaa valmentajaa. Urheilun ystävät ovat selvästi pohtineet asiaa monelta kantilta, ja analyysi on korkeatasoista. He tuntevat vaikka mitä tilastotieteellisiä käsitteitä ja ovat tehneet omia laskutoimituksia liigan jakamien tilastojen perusteella.”

”Lopulta he käyvät pitkällisen ja syvälle luotaavan keskustelun siitä, tekikö valmentaja oikean ratkaisun viime ottelussa. Nämä ovat siis tavallisia ihmisiä, eivät alan ammattilaisia, jotka käyttävät älyään ja analyttisiä taitojaan tiedon keräämiseen, ja sen verran mitä nyt itse aiheesta käsitän, ovat siinä onnistuneet.”

Demokratian toimimattomuus ei ole Chomskyn mukaan kiinni yksilöiden kyvyttömyydestä, vaan siitä, että heiltä evätään mahdollisuus osallistua politiikkaan.

”Jo Aristoteles oletti *Politiikka*-teoksessaan, että demokratian tulee olla suoraa ja osallistavaa. Hänellä oli ylevään periaatteeseensa muutama merkittävä poikkeus, kuten naiset ja orjat, mutta yhteisen hyvän tavoittelemisen muoto oli selkeä.”

”Aristoteles piti äärimmäisiä eroja rikkaiden ja köyhien välillä vakavana esteenä todelliselle demokratialle. Tämä on kantava ajatus myös valistuksen ajan vapaushenkisessä ajattelussa, ja se on toteutunut käytännössä 1900-luvun loppupuolen aikana hyvinvointivaltioissa – kylläkin puutteellisesti.”

”Todellinen demokratia edellyttää äärimmilleen vietyä hyvinvointivaltiota, jotain vielä pidemmälle vietyä kuin mitä

esimerkiksi Suomessa on nähty. Näiden tavoitteiden saavuttamiseksi on olemassa varteenotettavia ratkaisuja. Kansalaisten on saatava vapaasti valita työnsä ja tasavertaisissa olosuhteissa. Yritysten tulisi olla yhdessä omistettuja ja päätösten tulisi olla demokraattisia.”

”Hyvinvointivaltion rakentajat ja monet bolsevikkeja vastustaneet vasemmistolaiset ovat edistäneet näitä ajatuksia jo pitkään. Nykyään demokratiaa kehittävät pidemmälle politiikan ja talouden teoriassa muun muassa Michael Albert, Robin Hahnel ja Steven Shalom. Edesmennyt Seymour Melman ja Gar Alperovitz ovat puolestaan tehneet arvokkaita kokeiluja työelämän demokratisoinnin parissa.”

Eduskunta ja hyvinvointivaltio ovat kiistattomia edistysaskeleita, mutta vaillinaisia sellaisia, Chomsky muistuttaa. Poliitikassa on saavutettu demokraattisia vapauksia, ja taloudellista epävarmuutta on vähennetty merkittävästi. Taloudessa vallitsee kuitenkin yhä yritysten feodalismi. Chomsky kritisoi valtion byrokraattisuutta ja virkamiesvetoisuutta, mutta koska valtio on demokraattisempi kuin suuryritykset, nykyisen julkisen sektorin purkaminen johtaisi lisääntyvään ahdinkoon ja vapauksien kaventumiseen. Chomskylle yksilönvapauksien lisääminen ja alitussuhteiden poistaminen ovat luontevia tapoja kehittää Suomen hyvinvointivaltiota tulevaisuudessa. Millaisena hän näkee tulevaisuuden?

”Nykyisen tutkimustiedon valossa ihmislajin kohtalona voi hyvinkin olla ennenaikainen sukupuutto. Ilmastonmuutos ja ydinsodan mahdollisuus ovat molemmat

suuria uhkia ihmiskunnan selviytymiselle. Eri tieteenalojen keskuudessa on jo pitkään ymmärretty, että itsekkäällä ajattelulla ihmisyhteisöt lopulta tuhoavat itsensä. Kärsimys ja epäoikeudenmukaisuus jatkuvat niin kauan kuin voimme uskotella itsellemme, että maailma on pohjaton kaatopaikka ja resursseja on rajattomasti. Sorto jatkuu niin kauan kuin teeskentelemme, että alistamista ei ole liikaa ja se on tarpeellista.”

”On korkea aika ottaa yhteiskunnissa demokratia ja yksilönvapaudet vakavasti. Ne ovat tärkeitä arvoja jo itsessään, mutta ne ovat myös yhä todennäköisemmin välttämättömiä ihmislajin selviytymisen kannalta.”

”Omien valintojemme tulee olla omissa käsissämme. Ei urapoliitikkojen, yritysjohtajien tai minkään muiden harvalukuisten vallanpitäjien. Selviytymisemme riippuu siitä, otammeko klassisten liberaalien ja sittemmin vapaushenkisen vasemmiston sekä hyvinvointivaltion rakentajien ajatukset vapaudesta ja vastuusta vakavasti. Toisista välittäminen ja toisten auttaminen on nostettava takaisin ajattelun ja toiminnan keskiöön. Ilman niitä ihmiskunta voi hyvinkin olla mennyttä.”

”Selviytyminen ja menestyminen, oikeudenmukaisuudesta puhumattakaan, vaatii yhteisten asioiden demokraattista suunnittelua tavalla, joka ottaa yhteisön kaikkien jäsenten huolenaiheet ja toiveet huomioon.”